

*Інна Любченко,
аспірант Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті висвітлюються деякі аспекти педагогічних умов розвитку логічного мислення у старших дошкільників. Розвиток мислення дитини-дошкільника забезпечується узагальненням і ускладненням його практики і засвоєнням способів самої розумової діяльності. Визначено і створено умови та ігрові ситуації які впливають на розвиток логічного мислення дитини в старшому дошкільному віці через сфери життєдіяльності.

Ключові слова: мислення, логічне мислення, старші дошкільники.

В статье раскрываются некоторые аспекты педагогических условий развития логического мышления у старших дошкольников. Развитие мышления ребенка-дошкольника обеспечивается обобщением и усложнением его практики, усвоением способов самой умственной деятельности. Определены и созданы условия, игровые ситуации влияющих на развитие логического мышления ребенка в старшем дошкольном возрасте через сферы жизнедеятельности.

Ключевые слова: мышления, логическое мышление, старшие дошкольники.

Some aspects of pedagogical conditions of senior pupils' logical thinking development are examined in the article. Pre-school child thinking development is provided by its practice complication and mental activity ways of mastering. Conditions and game situations which influence on the child's logical thinking development in the senior pre-school age through vital activity spheres are determined and created.

Key words: thinking, logical thinking, senior pre-school children.

На сучасному етапі розвитку системи дошкільної освіти найбільшої вагомості набула потреба пошуку нових форм виховання і навчання, яка б сприяла особистісному зростанню дошкільника. Завдання реформування освіти визначають: відхід від авторитарної педагогіки; створення умов для формування активної, відповідальної, творчо мислячої достатньої особистості, здатної до самоосвіти та саморозвитку; забезпечення умов для реалізації та самореалізації сутнісних сил дитини у різних видах її діяльності. Формування особистості дитини, навчання дітей творчо мислити, виховання активного ставлення до здобуття знань, розвиток їх

інтелектуальних і творчих здібностей, логічного мислення, моральний розвиток, патріотизм, засвоєння етичних норм – завдання, важливість яких визначається вимогами часу. Відповідно до положень Базового компонента ми маємо сформувати у наших вихованців уміння міркувати, орієнтуватися в усьому, що їх оточує, належно оцінювати життєві ситуації, приймати самостійні рішення, аргументувати свої міркування, помічати і розкривати причинно-наслідкові зв'язки у довкіллі [1]. Усі названі вміння є складовими здібностей логіко-математичного розвитку дошкільнят. Відтак, набагато важливіше не просто дати дітям певні знання, сформувати відповідні навички, а й прищепити їм основи особистості. Тому головний напрямок, який мають обрати педагоги – це розвиток логічного мислення дітей під час ознайомлення з навколишнім світом у всіх його взаємозв'язках і залежностях.

Педагогічні аспекти проблеми формування логічного мислення висвітлено у дослідженнях Л. Арістової, Д. Вількеєва, М. Данилова, Л. Доблаєва, Б. Коротяєва, І. Лернера, Р. Павелківа, В. Паламарчука, П. Підкасистого, Н. Половнікової, О. Савченко, В. Тюріної, І. Федоренка.

Характеристика логічних понять подається у наукових працях З. І. Калмикової, Н. І. Кондакова, Г. С. Костюкова, Ж. Піаже, К. Д. Ушинського.

Проблемні формування прийомів розумової, в тому числі і логічної діяльності, присвячені праці С. М. Іванова, Є. М. Кабанової-Меллер, Н. О. Менчинської, В. І. Решетникова, І. Стеценка, Н. Ф. Тализіної, А. В. Усової.

Пошуку шляхів розвитку логічного мислення молодших школярів, вивченню впливу особливостей організації навчально-пізнавальної діяльності на формування логічних умінь присвячені кандидатські дисертації Л. І. Воробйової, В. Ф. Курбейло, Г. Ю. Лаврешиної, Н. Г. Мартинюк, Т. С. Михайлович, В. Н. Осинської, О. І. Федоренко.

Поза межами дослідження залишилася проблема розвитку логічного мислення старших дошкільників у процесі навчально-ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі.

Метою статті є спроба розкрити педагогічні умови розвитку логічного мислення у старших дошкільників.

Формуючи логічне мислення у старших дошкільників ми виходили з того, що мислення є найважливішою функцією мозку людини. Будь-який вид діяльності не може обійтися без нього. Воно лежить в основі успішного засвоєння нових знань, умінь та навичок. Саме тому так важливо сформувати у малюків основи логічного мислення ще до того, як вони розпочнуть своє навчання у школі [3, с. 3].

Навчити старшого дошкільника розмірковувати стає одним з важливих педагогічних завдань, яке належить розв'язувати у контексті його особистісного розвитку дитини в цілому. Адже, старший дошкільний

вік, це вік, коли зароджується словесно-логічне мислення, вміння вирішувати задачі «в умі». Словесно-логічне мислення характеризується тим, що дитина виділяє, абстрагує більш чи менш характерні ознаки предметів, розділяє предмети на певні категорії, класифікує, ототожнює. У межах набутого досвіду діти доводять правильні судження про оточуючий світ та явища, об'єднують, співставляють їх між собою, переходять від загального до конкретного, роблять висновки, помічають суперечності у своїх судженнях і т.п.

Але це не означає, що розумові операції зароджуються і розвиваються спонтанно. Усього цього можна досягнути тільки в тому випадку, якщо буде проводитись систематично направлене навчання.

Саме тому під час розвитку мислення у старших дошкільників, ми керувались гармонійним поєднанням його мотиваційних та операційних компонентів. Формування мотиваційних компонентів пов'язане з моральним задоволенням та розвитком пізнавальних потреб малюка. Загальними умовами формування пізнавальної мотивації є демократичний стиль виховання (М. І. Лісіна), діалогічне спілкування з дорослим, які надають простір дитячій ініціативі та самостійності. Ставлення дорослого до дитячих запитань багато у чому визначало подальший розвиток мислення. Відповіді дорослого на них повинні стимулювати мислення дитини, розвивати її самостійність, пізнавальну активність. Байдуже ставлення дорослого до запитань дитини або негативна реакція на них різко знижує пізнавальну активність дошкільника.

Адекватними педагогічними прийомами є організація спільно з дорослими чи однолітками пошуки відповідей у процесі експериментування, міркування, спостереження. Дорослим важливо проявити терплячість і розуміння незвичайних пояснень, які дає старший дошкільник, підтримуючи його прагнення проникнути у сутність предметів і явищ, з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки, дізнатися про приховані властивості.

Іншим аспектом формування мислення виступало озброєння дітей знаково-символічними засобами вирішення розумових завдань. При організації спостережень, або спеціальних занять ми працювали над розвитком операцій мислення, з'ясовували чому сприяє порівняння, узагальнення, аналіз у роботі з художньою літературою. З цією метою ми використовували конструювання за зразком, за умовами, за задумом; дидактичні настільні ігри. Адже, провідний вид діяльності дітей старшого дошкільного віку – гра, у процесі якої розвиваються духовні й фізичні сили дитини, її емоційна та пізнавальна сфери тощо. Крім того, гра – це своєрідний, властивий дошкільному вікові засіб засвоєння колективного досвіду. У грі формуються усі сторони особистості дитини, відбуваються значні зміни у її психіці, що сприяють переходу до нової, вищої стадії розвитку [4, с. 51].

Організуючи освітньо-виховний процес, ми помітили, що діти більше зацікавлюються і менше стомлюються на заняттях з ігровими сюжетами, з використанням логічних ігор (ребуси, кросворди, чайворди, лабіринти, анаграми і т.д.), логічних вправ. Тому нами розроблено програму освітньо-виховної роботи «Розвитку логічного мислення у старших дошкільників» (розвиток логічного мислення через сфери життєдіяльності). У плані роботи досконало розкрито педагогічні засади логічного мислення у старших дошкільників на протязі навчального року, виходячи з завдань «Концепції розвитку дошкільної освіти 2010–2016 р.» та базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі».

Мета нашої роботи згідно запропонованого плану – створити умови та ігрові ситуації як засоби впливу на розвиток логіки дитини в старшому дошкільному віці через сфери життєдіяльності. Навчити обстежувати предмети, формувати потребу у пізнавальній активності, вносити особистий вклад в пізнання нового, розширювати кругозір, пам'ять, збагачувати мовний та математичний словник, уміти обґрунтовувати свою точку зору, аналізувати та приймати правильне рішення, формувати моральні якості, виховувати культуру пізнавально-ігрової та практичної діяльності [4, с. 15].

Відповідно до мети нами визначені завдання:

- Створення умов (матеріальної бази для ігрових ситуацій), по розвитку логічного мислення у старших дошкільників через сфери життєдіяльності.
- Збагачення уявлень дітей про навколишнє, та активного словника.
- Спонування старших дошкільників до фантазування, самостійної логічної, мислительної діяльності.
- Виховування цілеспрямованість, бережне відношення до природного та оточуючого середовища [4, с. 15].

Особливої уваги вимагала організація дидактичних ігор з дітьми. Їх проводили щодня, незалежно від видів запланованих навчальних занять. Ігри розбивалися за серіями, залежно від їхнього змісту, педагогічних завдань мети, навчання і розвитку дитини.

У тематичне планування ігор для розвитку логічного мислення дітей старшого дошкільного віку ми включили ігри різної класифікації. Більшість з них – це дидактичні ігри. Саме ці ігри сприяли розвиткові логічного мислення, розумових здібностей дитини, оскільки містили розумове завдання, саме у вирішенні якого полягав сенс гри. Також сприяли розвиткові органів чуття дитини, уваги, пам'яті, фантазії, спостережливості, допитливості, мовлення [4, с. 52].

Уся робота з розвитку логічного мислення у дітей повинна проводитись в рамках встановленої програми, використовуючи програмовий матеріал, у тісному зв'язку з усією навчально-виховною роботою дошкільного закладу. Ми дотримуємось думки, що керувати

розвитком логічного мислення означає: 1) вчити дітей вміло виробляти розумові операції аналізу, синтезу, зіставлення, абстрагування, узагальнення тощо; 2) допомагати їм оволодівати найпростішими поняттями, висловлюваннями, судженнями і самостійно робити висновки; формувати їх думки та мову послідовними і доказовими, тобто вчити мислити відповідно елементарним правилам логіки.

На наш погляд активізують пошукові здібності дитини завдання з неоднозначним розв'язанням. Що це може бути: а) жовта, соковита, запашна (диня, груша); б) продовгуватий, круглий, пише (олівець, фломастер); коричневий, круглий, блискучий (гудзик, каштан). Що додати до ознак, щоб відповідь була єдиною?

Як засвідчує досвід практичної роботи, розвитку мислення сприяє прогрес дитини в оволодінні мовленням, розширенням життєвого досвіду. Варто застерегти, що механічне запам'ятовування різноманітної інформації, фрагментарної та хаотичної, копіювання дорослих міркувань не сприятливе для розвитку мислення дошкільника. Головне – формувати мислення, спрямоване на освоєння дитиною оточуючої дійсності, як складову творчого ставлення дитини до оточуючого (М. М. Поддьяков) [2, с. 176–179].

Варто звернути увагу на той факт, що логічне мислення емоційне, воно дарує радість творчості, радість пізнання, воно міцно пов'язане з гостротою сприймання навколишнього світу, увагою, пам'яттю, мисленням і волею.

У педагогіці розрізняють чотири якісні етапи розвитку логічного мислення:

1. Зацікавленість вважається найелементарнішим мисленням, що за певних ситуацій оволодіває дітьми, але при зміні ситуації швидко зникає. Цей стан розвитку мислення пов'язаний з новизною предмета, яка може й не мати особливого значення для людини. У дошкільників ще не помічається прагнення до пізнання суті виучуваних предметів, явищ, процесів.

2. Допитливість характеризується прагненням проникнути за межі побаченого, розширити свої знання, дістати відповіді на запитання, що виникають під час навчання. На цьому етапі для дітей характерні емоції здивування, почуття радості відкриття. Вони самі прагнуть відповісти на запитання: чому?, розширити свої знання.

3. Пізнавальне мислення – це вищий етап розумового розвитку старших дошкільників. Таке мислення пов'язане з намаганням учня самостійно розв'язати проблемне питання. У центрі уваги – проблема, а не готові знання. При цьому діти шукають причину, намагаються проникнути в суть предмета, самостійно встановити закономірність, розкрити причинно-наслідкові зв'язки. Дитина напружує думку, вольові зусилля, виявляє емоції.

4. Теоретичне мислення характеризується спрямованістю дошкільників не лише на глибоке і міцне засвоєння знань, пізнання закономірностей і опанування теоретичних основ, а й на застосування їх на практиці. Теоретичне мислення виникає в дітей тоді, коли в них формуються наукові погляди, переконання, стійкий світогляд.

Головна умова розвитку логічного мислення – це розуміння дитиною змісту і значення виучуваного матеріалу. Для цього вихователь має поставити перед собою педагогічно чітку мету: у чому він повинен сьогодні переконати дітей, як розкрити їм значення даного питання у наш час та у майбутньому.

Особливу увагу у розвитку логічного мислення відіграє складання і розв'язування вправ за таблицями, практичні завдання на визначення місткості коробки від цукру, кави, цукерок тощо; ваги грудки цукру, ваги зерна, яке міститься у сірниковій коробці та ін.

Для розвитку логічного мислення вихователь пропонує дітям вранці і ввечері спостерігати за небом, за змінами у природі, за поведінкою птахів, а потім на занятті скласти невелику казку, задачу, приклади, використовуючи інформацію про побачене.

Опанувавши логічними операціями, дитина стане уважнішою, навчиться мислити ясно й чітко, зуміє у потрібний момент сконцентруватися на суті проблеми, переконати інших у своїй правоті. Навчатися стане легше, а тому і процес навчання, і саме шкільне життя будуть приносити радість і задоволення.

Вирішального значення набувало формування у дошкільнят активного пізнавального ставлення до навколишньої дійсності, вміння орієнтуватись у розмаїтті предметів і явищ, здатності доволно регулювати власну пізнавальну діяльність. Це і є ті внутрішні передумови, які забезпечують продуктивність розумової діяльності дитини, визначають легкість і швидкість засвоєння нової інформації, здатність до її творчого використання у житті.

Проведені нами дослідження розкривають багаті можливості дітей дошкільного віку у засвоєнні ними елементарних форм логічного мислення.

Найчіткіше виявляється логічне мислення в дошкільників при встановленні різних зв'язків між предметами і явищами. Раніше за інших дитина встановлює зв'язки функціональні (призначення, використання предметів). Найскладніше для маленьких дітей розкрити зв'язки простору і часу в логічному, тобто змістовному їх значенні. Причиною цієї складності є прихована форма самих зв'язків (вони не лежать на поверхні явища, хоч доступні чуттєвому практичному досвіду). Дітям важко виділяти змістові зв'язки також через недостатню увагу педагогів до цих залежностей.

Отже, розвиток мислення дитини-дошкільника забезпечується узагальненням і ускладненням його практики та засвоєнням способів самої

розумової діяльності. До педагогічних умов розвитку мислення старшого дошкільника ми відносимо:

- забезпечення гармонійного поєднання мотиваційних та операційних компонентів;
- демократичний стиль виховання дитини, який являється загальною умовою формування пізнавальної мотивації;
- розвиток операцій мислення, що сприяють порівнянню, узагальненню, аналізу під час роботи з художньою літературою, організації спостережень, спеціальних занять;
- на формування операцій мислення рекомендуються спеціальні вправи з використанням предметного матеріалу;
- формування мислення повинно спрямовуватися на освоєння дитиною оточуючої дійсності у контексті творчого ставлення дитини до оточуючого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. ред. та упоряд. О. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Дудкевич Т. В. Дошкільна психологія / Т. В. Дудкевич. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 392 с.
3. Тихомирова Л. Ф. Развитие логического мышления детей / Л. Ф. Тихомирова, А. В. Басов. – Ярославль : Академия развития, 1996.
4. Любченко І. І. Педагогічні засади розвитку логічного мислення у старших дошкільників, інноваційні підходи виконання концепції розвитку дошкільної освіти 2010–2016 р. : навчально-методичний посібник / І. І. Любченко. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2011. – 134 с.